

Гой Софія,
учениця 10 класу,
Теребовлянський академічний ліцей
імені Ярослави Стецько,
Науковий керівник –
Миколаїв Любов Володимирівна,
учителька української мови та літератури,
вища категорія, учитель-методист,
Теребовлянський академічний ліцей
імені Ярослави Стецько

КОНЦЕПТ «ЖІНКА» В РОМАНІ «МАРІЯ» УЛАСА САМЧУКА

Улас Самчук у романі «Марія» створює образ жінки, що поєднує в собі різні аспекти жіночої долі – матері, дружини, трудівниці та символу національної стійкості. Цей образ має для письменника особистісний вимір: ім'я героїні пов'язане з першим коханням автора – Марією Зоц. Спочатку Самчук мав намір присвятити роман їй, однак згодом, на її прохання, присвяту було змінено на: «Матерям, що загинули голодною смертю на Україні в роках 1932-1933» [5]. На основі текстових фрагментів роману в дослідженні здійснено спробу відтворити концепт «жінка» як уособлення жіночої долі в контексті української літератури та історичної пам'яті.

Метою дослідження є здійснення лінгвоконцептуального аналізу вербалізованого образу жінки на матеріалі роману Уласа Самчука «Марія» з урахуванням історико-культурного контексту. Завдання роботи: укласти вибірку описів зовнішності жінки та змодельовати загальну структуру концепту «жінка» в романі «Марія» Уласа Самчука шляхом аналізу мікроконцептів «Зовнішність», «Біологічні характеристики», «Соціальна роль жінки».

Об'єкт дослідження – жіночий образ в романі Уласа Самчука «Марія».

Предмет дослідження – мовно-художні засоби вербалізації концепту «жінка» у романі «Марія» на основі текстової вибірки, зосередженої на мікроконцептах «Зовнішність», «Біологічні характеристики» та «Соціальна роль».

Гіпотезою дослідження є твердження, що в романі Уласа Самчука образ жінки є не лише індивідуальним портретом, а й відображенням суспільних та історичних трансформацій. Автор використав контрасти між красою та стражданням, молодістю та старістю, материнством і втратою, щоб розкрити місце жінки в українській культурі та її символічне значення як уособлення самої нації.

Концепт «жінка» є складним явищем, що відображає як зовнішні характеристики, так і внутрішній світ. Концепт вербалізується через опис зовнішності, емоційні стани, комунікацію та соціальні ролі.

В українській лінгвістиці значний внесок у дослідження концепту «жінка» зробили такі науковці: Т. Сукаленко, З. Шевчук, В. Калько, Н. Карпенко [1].

У роботі ми скористалися концептуальною структурою Людмили Ставицької. Ми проаналізували концепт «жінка», взявши такі елементи: мікроконцепт «ХАРАКТЕРИСТИКА ЗОВНІШНОСТІ», у межах якого розглянемо концептуальний аспект «Зовнішність»; мікроконцепт «БІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ» (концептуальний аспект «Вік»); мікроконцепт «СОЦІАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЮДИНИ» [4].

Концепт «жінка» у художньому дискурсі розкривають через численні описи, які ми виокремили із роману «Марія» Уласа Самчука. Зовнішність жінки описується через її погляд, поставу, манеру поведінки, волосся, очі, руки. Важливою характеристикою є також вік жінки. Щодо соціальних ролей, письменник зацентрував увагу на сімейному статусі героїні: дочка, молода, одружена, дружина, мати. Для вербалізації цих аспектів використовуються різноманітні мовні засоби, що відображають традиційні та культурні уявлення про роль жінки в суспільстві.

Типовою характеристикою зовнішності жінки є врода. У романі натрапляємо на портретну характеристику зовнішності жінки, де вжито епітети потемнілі, погаслі, старі, мокрі, теплі (очі), опущені, тремтячі (вії), чорні (брови), суха, кістлява, стареча (рука), босі (ноги), випнуті, гострі (вилиці), які

підкреслюють образ жінки, виснаженої роками й долею, але внутрішньонезламної, сповненої глибокої сили та життєвої мудрості: «Кінчики проміння опалюють сухі жили руки, б'ють у запалі очі, підбарвлюють срібло волосся. Марія не жмуристь очей. Дивиться рівно і широко» [2, с. 139]. Автор устами Гната подає опис нареченої: «...з очей Марії зник вічний смуток, який не сходив у неї й тоді, коли сміялася...Під вінцем Марія бліда, як панночка. Тільки опущені тремтячі вії та брови чорніють, та кучері, що вибиваються з-під вельона...Золота дівка» [2, с. 34]. Не лише чоловіки підкреслюють красу жінки, а й жінки старші відзначають вродливість: «От так дістав жіночку! – Така кривинда, а таку підчепив кралою. Га!» [2, с. 36]. Натрапляємо в романі на ще одну не менш важливу деталь портрета жінки – погляд: «А хто тут буде? На землі?... Цей же ж, бачиш... – Марія показала поглядом на другу половину хати, де жив відділений Максим» [2, с. 109]. Цей погляд відображає Маріїну німоту перед жорстокою реальністю. Він також символізує розрив між поколіннями, драму української історії, коли родина опинялася по різні боки боротьби, а найстрашнішим покаранням ставала зрада власної крові.

Концепт «Вік» у романі розкрито через точне числове означення – 26 258 днів життя Марії, що становить 72 роки. Така математична точність акцентує завершеність її віку. Порівняння початку життя (немовляти) й кінця (старості) підкреслює образ згасання: «тридцять днів гаснула», «впалі, широко відкриті нори очей» [2, с. 141]. Контраст між дитячим сприйняттям і фінальними миттями життя посилює трагізм образу.

Соціальні ролі жінки – дружина, мати, жертва: у тексті згадуються злидні, голод, втрата дітей. Символом скорботи виступає сцена: «Жалібні співи, кадийний дим, ридання Марії і жінок». Наприкінці священник сказав: «Сестро, чую біль твій, біль матері, яка тратить свого первенця» [2, с. 43]. Контрастом у цьому уривку є сльози та молитва. Такий опис трагедії жінки розкриває соціальну роль жінки як матері, яка не лише дає життя, а й змушена переживати найважчий біль – втрату дитини.

У нашій текстуальній вибірці жінка часто постає об'єктом чоловічого погляду. Одне з найбільш укорінених тверджень: «Не личить бути жінці вищою від чоловіка» [2, с. 26], – відображає уявлення про жінку як підлеглу, залежну від чоловіка. У нашій текстовій вибірці читаємо: «Тобі треба сидіти в світлиці, накинути царську одіж і бути чиєюсь царицею» [2, с. 22], – так Гнат захоплюється красою жінки. А ось рядки: «Жінка не буде більше рабою чоловіка. З ким захоче, з тим буде спати» [2, с. 103], – за пафосним гаслом ховалася брудна, жорстока буденність, у якій жінка стала жертвою нової системи.

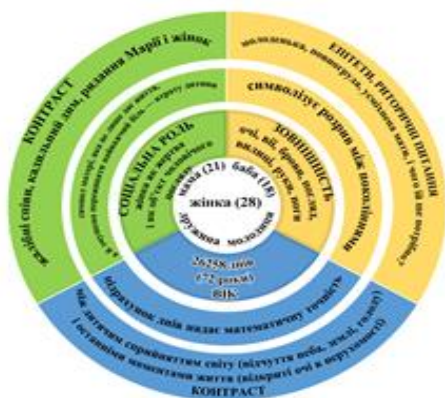

Рис.1

З вибірки текстового матеріалу ми змоделювали концепт «жінка» за такою схемою: ядро – жінка, синоніми до слова «жінка»; приядерна зона – «Зовнішність», «Вік», «Соціальна роль жінки»; ближча периферія – образні асоціації; дальша периферія – художні засоби (Рис.1).

Ми створили словесні моделі за допомогою вправ «Синонімічна діаманта» та

«Антонімічний даймонд», що мають чітко визначену структуру для глибшого розкриття образу жінки.

ДІАМАНТА

Жінка

Бліда, виморена

Здіймає, молиться, падає

Приймає свої дари.

Сирота, молода, дружина, стара

Дивиться, не жмуристь,

направляє

Мати

ДАЙМОНД

Молода

Усміхнена, молоденька

Тішилась, сміялась, обняти бажала б

Під вінцем бліда як панночка. Соромиться старечої сльози.

Не могла зупинитися, не засліпла, говорила

Одрипана, суха, сива

Стара

Обидві вправи допомагають показати життєвий шлях жінки через короткі, але місткі слова. Ці вірші – є нашим художнім узагальнення концепту «жінка» в романі «Марія» Уласа Самчука.

Отже, концепт «жінка» у романі Уласа Самчука «Марія» відображає її різні соціальні, емоційні та культурні ролі. Ядро концепту складається з основних уявлень про жінку як матір, берегиню дому, символ краси й терпіння. Приядерна зона включає конкретні ролі й характеристики, ближча периферія – образні асоціації, а дальша периферія – художні засоби, що розкриваються через ставлення до жінки в суспільстві. Улас Самчук створив складний образ жінки: вона може бути сильною, терплячою, мудрою, але водночас залежною від суспільних норм і влади чоловіків.

Список використаних джерел

1. Рудюк Т. Вербалізація концептів чоловік, жінка в українській фразеології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2010. 20 с.
2. Самчук У. Марія. Куди тече та річка. Київ: Наукова думка, 1999. 416 с. (Бібліотека школяра).
3. Ставицька Л. Гендер: мова, свідомість, комунікація / Інститут української мови НАПН України. Київ: КММ, 2015. 440 с.
4. Сукаленко Т. Мовні одиниці у формуванні концепту «жінка» у сучасній українській лінгвокультурі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. 2021. Вип. 47, С. 199-205.
5. Улас Самчук: історії кохання. *На скрижалях: сайт*. URL: http://na-skryzhalyah.blogspot.com/2016/11/blog-post_27.html.